

ינואר 2012

מבקשי מקלט ופליטים בישראל - מצוקת דיור וחסרי בית

סקירה ותמונת מצב

רקע:

רוב מבקשי המקלט החיים בישראל זוכים להגנה קבוצתית ממדינת ישראל אך מעמדם אינו מוסדר, נמנעים מהם אישורי עבודה ונמנעת מהם הגישה לשירותי בריאות, רווחה, זכאות לקצבאות וסיוע בדיוור. ישראל מתנערת מחובותיה הבינלאומיות כלפי מבקשי המקלט בישראל ולא מקיימת את זכותם לחיים בכבוד. בניגוד למדינות מערביות אחרות, מדינת ישראל אינה מספקת מגורים בכל צורה שהיא למבקשי מקלט ופליטים, ולא קיימים עבורם מרכזי מעבר, קליטה או שילוב.

תעסוקה הינה מרכיב קריטי ביכולתם של מבקשי המקלט להבטיח לעצמם קורת גג וחיים בכבוד בישראל. ממשלת ישראל מונעת מהם אישורי עבודה אך בעקבות עתירת ארגונים לזכויות אדם לבית המשפט העליון, הצהירה המדינה בינואר 2011 כי לא תטיל קנסות על מעסיקים שיעסיקו מבקשי מקלט, עד אשר תושלם מדיניות כוללת בנושא אשר תכלול הקמת מתקן כליאה. למרות זאת סירבה המדינה לשנות את הכיתוב המפורש על אשרת מבקשי המקלט לפיו אין האשרה מהווה אישור עבודה. מדיניות "אי אכיפה" זו יוצרת מצב בו מעסיקים חוששים להעסיק מבקשי מקלט וכן גורמת להעסקה פוגענית ונצלנית שלהם. מצבם הסוציאלי הקשה והייאוש בו הם שרויים, מאלצים אותם לעיתים קרובות, להסכים לתנאי העסקה בלתי הולמים ולעבודה תמורת שכר זעום או אף רק תמורת ארוחה.

לאחרונה בעקבות החלטת הממשלה על הקמת מתקן כליאה והאימים על הטלת קנסות על מעסיקים, המצב החמיר ואנו עדים להחרפה בפשיעת עבודה כלפי מבקשי מקלט ולגלי פלטורין. הנגישות למקורות פרנסה אשר יבטיחו למבקשי המקלט חיים בכבוד הינה, אם כן, מצומצמת ומוגבלת ומשפיעה באופן ישיר על אפשרותם להבטיח לעצמם מגורים הולמים.

מבקשי מקלט - מצוקת הדיור וחסרי בית:

לאחר חציית הגבול הדרומי של ישראל עם מצרים שוהים מבקשי המקלט תקופה במעצר במתקן "סהרונים" בדרום הארץ. אלו הזוכים להגנה קבוצתית משוחררים מהכלא בתנאים מגבילים ובסיוע שלטונות בתי הסוהר מגיעים בתחבורה ציבורית מבאר שבע לתל-אביב. לחלקם חברים וקרובי משפחה החיים בת"א ובערים אחרות אשר מסייעים להם ולוקחים אותם לביתם לתקופה, עד אשר יוכלו לכלכל את עצמם.

מבקשי המקלט מוצאים פתרונות דיור דחוקים ומתגוררים בדירות מוזנחות ולעיתים אף כאלו שאינן ראויות למגורי אדם. רבים נאלצים להשכיר חדרים קטנים הבנויים מקירות גבס במחירים מופקעים ומצטופפים בהם מספר רב של נפשות. במסגרת עבודתנו ב"שטח" אנו מבקרים בבתיהם של מבקשי המקלט ופוגשים בגברים, נשים וילדים המתגוררים בתנאי צפיפות איומים. ישנם מצבים בהם נאלצים שניים או שלושה בני אדם לישון יחדיו באותה מיטת יחיד או מצבים בהם הם מקיימים תורנויות שינה.

למבקשי מקלט רבים המשוחררים מהכלא אין רשתות תמיכה משפחתיות וקהילתיות והם נותרים ללא סיוע וללא קורת גג. ב"גינת לוינסקי" הסמוכה לתחנה המרכזית בת"א שוהים עשרות רבות תחת כיפת השמיים, ללא קורת גג ובתזונה לקויה מאוד המגיעה לעיתים לחרפת רעב. במסגרת הפרויקט הפסיכו-סוציאלי בעמותת א.ס.א. אנו עדים בשנים האחרונות למציאות הולכת ומחריפה של מבקשי מקלט הנותרים מחוסרי דיור לתקופות ארוכות כאשר חלקם אף נותרים במצב זה באופן קבע. כאשר תנאי מזג האוויר קשים, טמפרטורה נמוכה, רוח וגשם, מצבם של מבקשי המקלט חסרי קורת הגג מחמיר מאוד. הם חסרים ביגוד חם, שמיכות והגנה ולו הקלה ביותר מפני מזג האוויר הקר והגשום ומעבירים לילות וימים רטובים ורועדים מקור. תנאי הקור יחד עם תזונה לקויה ולעיתים אף רעב במשך שבועות ארוכים גורמים להתדרדרות מהירה במצב בריאותם והם עלולים להגיע למצבים מסכני חיים. מחסים מאולתרים אינם חוקיים ומשטרת ישראל ועיריית תל אביב אוסרים על הקמתם. אנו מעריכים כי היום (ינואר 2012) 200 איש חיים ללא קורת גג בסביבות גינת לוינסקי ודרום תל-אביב.

נשים

נשים המשתחררות ממעצר כאשר הן בהריון או עם ילדים חשופות למצבי סיכון גבוהים. במידה ואין להן קרובי משפחה או חברים בישראל אשר יכולים להציע להן פתרון זמני, מוצאות עצמן הנשים ברחוב. במסגרת הסיוע הפסיכו-סוציאלי בא.ס.ף אנו מטפלים לעיתים קרובות במקרים של נשים בהריון או עם ילדים אשר לא מצליחות למצוא פתרון דיור ונותרות ברחוב מפחדות וחשופות לסכנה לביטחון ולשלום ילדיהן. בבואנו לסייע אנו פונים ומבקשים את עזרתם של חברי קהילה כזו או אחרת, אך אלו חוששים לסייע לאישה אשר לא תוכל להשתתף בהוצאות שכר הדירה ותהווה נטל כלכלי על יושבי הבית. כאמור, מבקשי המקלט אינם זכאים לשירותי רווחה, וגם נשים פגיעות אלו לא זוכות לתמיכה ולפתרונות דיור. חוק הנוער בישראל, שמטרתו להגן על קטינים במצבי סיכון, וחל גם על קטינים מבקשי מקלט, לא מסייע בידיהן של אותן נשים וילדיהן, מכיוון שפתרון דיור קיים לקטינים רק כאשר מוגדרת האם "כלא כשירה" לטיפול בילדיה ויתאפשר רק כאשר היא תופרד מהם.

חולי, מוגבלויות ונכויות:

רבים מהמקרים המטופלים במסגרת התוכנית הפסיכו-סוציאלית בא.ס.ף הם מבקשי מקלט בעלי נכויות, חולי ומגבלות שונות (פיסיות, קוגניטיביות או פסיכיאטריות). הם אינם מסוגלים לכלכל את עצמם ולממן קורת גג ובשל העדר מעמד בישראל וחוסר נגישות לשרותי בריאות ורווחה הם אינם זוכים למענים מצד הרשויות. בישראל אין רשות המרכזת נתונים מספריים, סטטיסטיקות, תיעוד ומעקב של מבקשי מקלט ולכן אין ביכולתנו להצביע על היקף התופעה של מבקשי מקלט נכים ובעלי מוגבלויות. בא.ס.ף אנו מטפלים בעשרות פניות מדי חודש של מבקשי מקלט חולים, בעלי נכויות ומוגבלויות אשר מגיעים אלינו באופן עצמאי, מופנים על ידי ארגונים אחרים או כפי שקורה לעיתים קרובות מופנים על ידי העובדות הסוציאליות בבתי החולים.

למבקשי מקלט חולים ובעלי מוגבלויות אין בטחון כלכלי והם מתמודדים ביתר שאת עם הסכנה של חיים ברחוב. בהעדר טיפול רפואי הולם, בהעדר זכאות לקצבאות ביטוח-לאומי ובהעדר רשתות תמיכה משפחתיות וקהילתיות הולך ומתדרדר גם מצבם הנפשי. במסגרת הסיוע הפסיכו-סוציאלי מלווים אנשי א.ס.ף מדי חודש כשלושים מבקשי מקלט בממוצע בעלי נכויות ומוגבלויות פיסיות שונות. במקרים הומניטאריים מורכבים, וכחלק ממערך תמיכה כולל, מספקת עמותת א.ס.ף קצבת קיום חודשית (בגובה של 400-500 ₪) על מנת לאפשר לאדם בעל המגבלה לשלם את חלקו היחסי בשכירות בדירה עם שותפים נוספים על מנת למנוע מצב בו יאלץ לחיות ברחוב. יכולת עמותת א.ס.ף לספק מענים כאלו היא מוגבלת ביותר וללא ספק איננה מהווה פתרון מלא, הולם ובר קיימא למציאות הולכת ומחריפה.

התדרדרות להתמכרויות בעקבות מצב מתמשך של חיים ברחוב

מבקשי המקלט סובלים מטראומות העבר במדינות מוצאם (מלחמות, רדיפות, רצח עם), מטראומות המסע ומהחוויות האיומות במחנות העינויים בסיני. בנוסף לכך, אלו החיים ברחוב זמן ממושך סובלים מתזונה לקויה, מביטחון אישי ירוד, חשופים לתקיפות ופגיעות פיזיות ומצבם הפיזי והנפשי מתדרדר. רבים מהם חווים שבר נפשי הבא לידי ביטוי בדיכאונות, פגיעה במוטיבציה לשקם את חייהם, ובשימוש באלכוהול. הם "נעזרים" בשתיית אלכוהול כמנגנון הגנה רגשי ונכנסים למעגל של הרס עצמי ממנו קשה מאוד לצאת ולחזור לתפקוד נורמטיבי, בייחוד כאשר האדם נותר ברחוב ללא תמיכה מערכתית כוללת. אצל חלק מאותם מבקשי מקלט שהתדרדרו למצבים נפשיים קשים אפשר למצוא גם סימפטומים פסיכיאטריים כגון גלישות פסיכוטיות.

פתרונות ביוזמת קהילות הפליטים והחברה האזרחית:

לאור היעדר פתרונות דיור למבקשי מקלט קמו מספר יוזמות של קהילות מבקשי המקלט ושל ארגוני מגזר שלישי. נכון להיום, פועלים שני מקלטים המעניקים מחסה זמני לנשים וילדים במצבי סיכון. האחד בתל אביב המנוהל על ידי עמותת ARDC, והשני בעוספייה המנוהל על ידי עמותת "אור הכרמל". שני מקלטים אלו מהווים מחסה יחידי, חיוני וחשוב מאין כמותו אולם לרוב נמצאים השניים במצב של תפוסה מלאה ואין ביכולתם לקלוט נשים וילדים נוספים במצבי סיכון.

פתרונות אחרים למחסה מתקיימים ביוזמה ובהפעלה של קהילות הפליטים עצמן. לרוב אלו הן דירות מגורים אשר הוסבו לדירות מקלט עבור עשרות בני אדם ואת עלותן מממנים אנשי הקהילה עצמם. בשל הקשיים הכלכליים הקשים של חברי הקהילות אין הן מצליחות להחזיק את דירות המקלט הללו פתוחות לאורך זמן. דירות אלו משמשות בדרך כלל מבקשי מקלט השייכים לאותה קבוצה אתנית כאשר בני קבוצה אתנית אחרת או בני לאום אחר אינם נקלטים בהן. ככל שידוע לנו קיימות היום שתי דירות מקלט כאלו של הקהילה הדארפורית בתל אביב. מבקשי מקלט בודדים מוצאים לעיתים מחסה בחללים המשמשים כנסיות ובתי תפילה של קהילות שונות בדרום תל אביב, אך גם אלו אינן מהוות פתרון דיור של ממש, אלא רק מחסה ארעי ללילה.

מענים אלו של קהילות הפליטים ושל ארגוני המגזר השלישי הם מוגבלים ביותר ביכולתם להציע פתרון מערכתי וכולל ואין בהם בכדי לסייע למבקשי המקלט לממש את זכותם לקורת גג ולחיים בכבוד.

מדיניות ישראל והחלטת הממשלה מדצמבר 2011

המדיניות של ממשלות ישראל בשנים האחרונות מובילה למצב בו אלפי מבקשי מקלט חיים בישראל חסרי מעמד ומשוללי זכויות. ישראל מפרה בכך את מחויבותה כלפיהם על פי אמנת האו"ם בדבר מעמדם של פליטים (1951) ועל פי אמנות בינלאומיות אחרות ובפרט האמנה לזכויות חברתיות, כלכליות ותרבותיות (1966). בדצמבר 2011 החליטה ממשלת ישראל בראשות ראש הממשלה בנימין נתניהו על מספר צעדים שמטרתם "בלימת ההסתננות הבלתי חוקית לישראל". התוכנית כוללת הקמת גדר ביטחון בגבול ישראל מצרים, העברת חוק ההסתננות המכשיר את כליאתו של כל מי שהסתנן לישראל (החוק עבר בפרלמנט הישראלי בינואר 2012), הרחבתו של מתקן הכליאה הנוכחי ב"סהרונים", הקמת מתקן כליאה חדש ל 10,000 בני אדם ואכיפת איסור העסקה של מבקשי המקלט. באמצעות כליאתם של אלפי מבקשי מקלט ובאמצעות אכיפת איסור ההעסקה מבקשת ישראל לפגוע במוטיבציה של מבקשי מקלט נוספים להגיע לישראל ולהרתיע אותם מלעשות כן. מתקן כליאה אינו פתרון דיור ואין ממשלת ישראל יכולה להמשיך להציגו כמענה ההומאני למבקשי המקלט בישראל, מענה שלכאורה אמור לספק להם קורת גג ואת צרכיהם הבסיסיים.

כתיבה:

אורית רובין, רכזת התחום הפסיכו-סוציאלי, א.ס.ף.

אורית מרום, רכזת פעילות ציבורית, א.ס.ף.